

գրուեցաւ յաւելուածով մը, հետեւեալներն են. Ճշմարիտ «Էդիֆուս» Գաղղիական Էկէզէցայ, և Վանտէի իշխանին, տը Վալէյուան կարգինալին և Սուզովի կոս ԺԼԻՆ վրայ խօսած Գաղղիական Ճառերը: Ֆրէսինուսի անունն իբրեւ օրբազան պերճախօս պիտի չմոռցուի. զարգարուն և ախորժելի է իր զուր-ցուածքը, տրամախոհութիւնները ճարտար են, միանգամայն աղէկ բացատրուած. իմաստներն ալ պայծառութեամբ ու յստակութեամբ կը փայլին: Եւ որովհետեւ այս գեղեցիկ կատարելութեանց հետ միատեղ գիտցաւ նաև ժամանակին յարմարեցնել իր խօսակցութեանց կերպը, անոր համար այն աստիճանի գրաւեց անհամար ունկնդրաց սիրտն ու խել մը տարի քրիստոնէութեան վեհ երեսփոխան մը հանդիսացաւ Վաղղիոյ մէջ:

Մալդա կղզին:

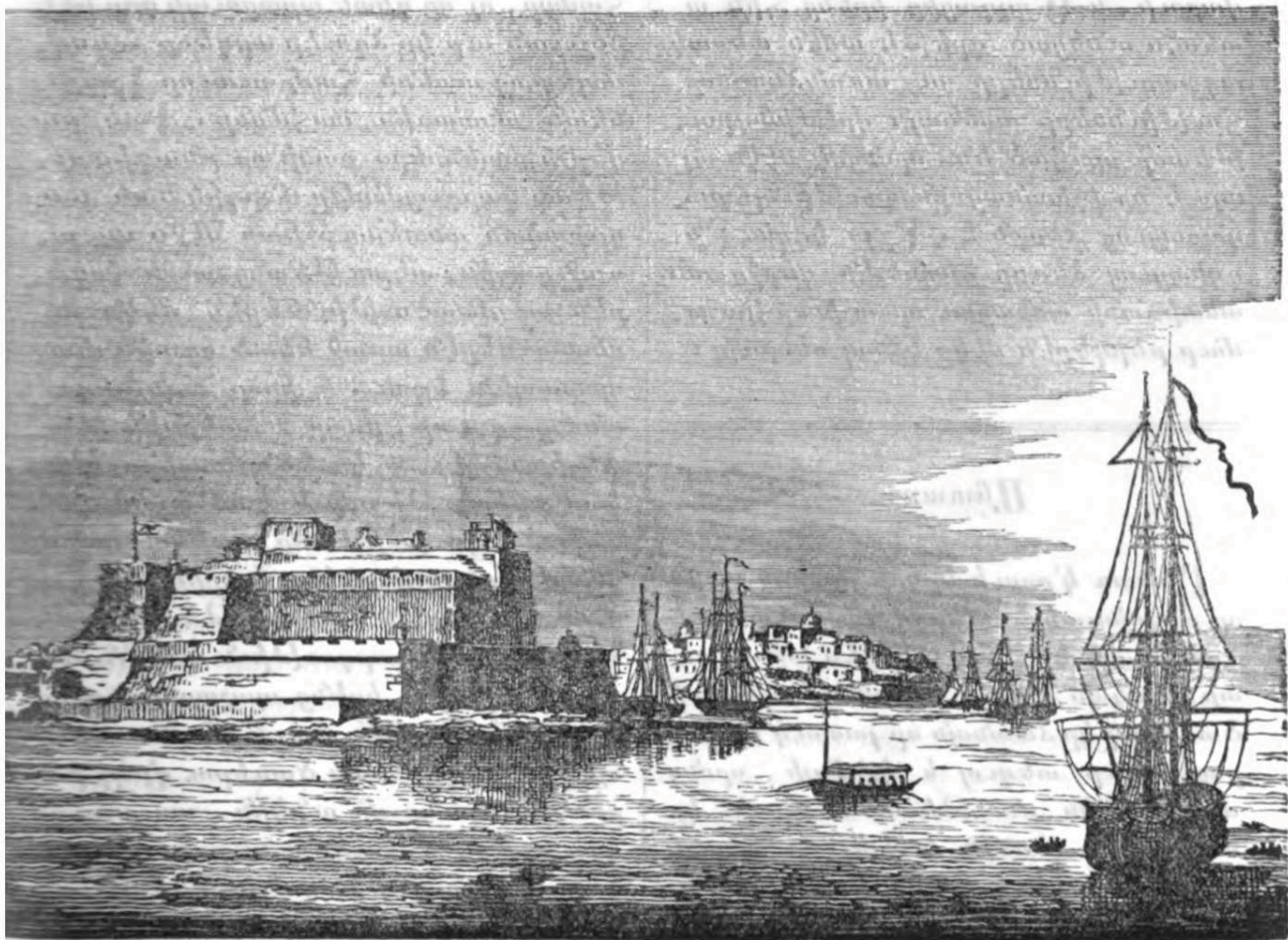
Մալդա Սելիդա կամ Սելիտինէ Սիջերկրականին անուանի կղզիներէն մէկն է Սիկիլիոյ հարաւային կողմը, ուսկից Մալդայի ըսուած ջրանցքովը բաժնուած է, որուն լայնութիւնն է 18 փարսախ, և 65 փարսախ ալ Լիբիկոյ եզերքներէն հեռու կ'իյնայ. ընդհանուր կղզւոյն տարածութիւնը 115 քառակուսի անգղիական մղոն է: Հարաւային արեւմտեան կողմը խիստ ապառաժուտ է, առանց ամենեւին ծովածոց մը ունենալու: Լեռներէն կողմը կ'իյնայ Սարսա-Սիլոքքո նաւահանգիստը. իսկ հիւսիսային-արեւելեան կողմը կ'իյնան Լավալէգի կրկին նաւահանգիստները, ինչպէս նաև Սուրբ Յովնանոս, Սուրբ Պօղոս, Սէլէսհա, և Պենհորա ըսուած ծովածոցները՝ որոնց յետինը շատ նշանաւոր եղած է իր աղահանքներուն պատճառաւ:

Մալդա կղզին ընդհանրապէս բոլոր ժայռուտ է՝ բաց 'ի Լաշիարի դաշտէն որ բաւական ընդարձակ է և կղզւոյն

հիւսիսային կողմը կ'իյնայ: Լ. յս կղզիս թէպէտ շատ տեսակ բերք ունի, սակայն ամէնքն ալ նուազ քանակութեան. և որովհետեւ կղզւոյս գետնաբուղեքերը բաւականապէս առատ չեն, անպատճառաւ ամէն տեղ մասնաւոր ջրհորներ կան որոնցմով երկրին պիտոյքը կը հոգացուի. նշանաւորն է Սինեաքուրի ըսուած ջրանցքը որն որ հարաւային արեւմտեան կողմէն կու գայ ու այլ և այլ առուակներ իրեն հետ միացընելով կը մտնայ 'ի Լավալէգ: Երկրին երեսը 16 կամ 18 բթաչափ խորութեամբ կարմիր հողով մը ծածկուած է, որով շատ արգասանդահող է և մեծ խնամքով ալ մշակուած. ինչուան ապառաժներուն վրան ալ մշակուած է՝ որոնց համար մասնաւոր Սիկիլիայէն հող բերած են և ցած պատերով պաշտպանած որպէս զի հեղեղները չառնեն չտանին: Գրեթէ բոլոր Լարուայի և արեւադարձի տակ առաջ եկած բոյսերը հոնտեղի կլիմային ալ կը յարմարին. միայն հարաւային-արեւելեան քամին մեծապէս փնասաբեր է տնկոյ՝ սասաիկ խոնաւութիւն պատճառելուն համար: Մալդայէն ելած գլխաւոր բերքերն են ագնիւ բամբակ և մեղր, իսկ ցորեան խիստ քիչ ունի. դուրս խաւրուած վաճառքներուն մէջ աւելի առատութեամբ գնացածներն են բամբակ և զանազան տեսակ պտղեղէններ, որոնցմէ գրեթէ տարին երկու երեք միլիոն ֆրանքի ապրանք դուրս կ'երթայ. իսկ ինքը Լնգղիայէն և ուրիշ տեղերէ խիստ շատ տեսակ վաճառք կ'ընդունի որոնց մեծ մասը նորէն ուրիշ տեղեր կ'երթան:

Լ. յս կղզիս Սիջերկրականին մէջ Լնգղիացւոց վաճառականութեանը կեդրոնը եղած է, ուսկից կը տարածեն իրենց վաճառքները բոլոր արեւելքի նաւահանգիստները: Լմբողջ կղզւոյն բնակիչը 140,000 կ'անցնի, և գլխաւոր քաղաքն է Լավալէգ որ մօտ 35,000 բնակիչ ունի:

Ընդհանուր կարծիք է թէ Կարթէգոնացւոցմէ առաջ այս կղզւոյս տիրողները Լիբիկեցի իշխաններ եղած են:

Մարդա կղզին

Իսկ Հռովմայեցիք Վարքեդոնացւոցմէ առած են՝ օրոնցմէ ետքը Վաթացւոց անցաւ : Իսկ Թ գարուն մէջ Սարակի- նոսք ասոր վրայ արշաւելով հալածեցին զՎաթացիները և կղզւոյն տիրապետե- ցին . ասոնք ալ 1190^ն միջոյնները՝ Կոր- մանաւաղացմէ վերնտուեցան , և վեր- ջապէս Սիկիլիոյ հետ միացաւ մինչև 1530 : Ի՛յս միջոյններուս Կարողս Ե . Սուրբ Յովհաննէս Լքուսաղեմայ ը- սուած ասպետներուն շնորհեց այս կղզ- զիս՝ որոնք Հռոդոս կղզիէն հալածուած ըլլալով հոս եկան ապաստանելու : Ի՛ւր պետները երբոր հոս հաստատուեցան աւանելով որ ամէն տեսակ ամրութիւն- ներէ զուրկ է այս կղզիս , մեծ փու- թով սկսան ամրացընել՝ և ան աստիճան զօրաւոր կղզի մը դարձաւ , որ 1564^ն ()սմանցիք ուղեւոր յարձակմամբ առ- նել՝ չյաջողեցան : Յաջորդ տարին

Սուլդան Սիւլէյման 30,000 հոգւոյ բանակ մը խաւրեց Սալդայի դիմացը , որոնք չորս ամիս անօգուտ տեղը կղզին պաշարէլէն վերջը ստիպուեցան ամօ- թով ետ դառնալու . ասով Սալդա կղզ- զին Սիջերկրականին մէջ ()սմանցոյ ահաւոր արշաւանքներուն դէմ ամուր պատուար մը եղաւ , որով մինչև 1798 Սալդա կղզւոյն վրայօք նշանաւոր դէպք մը պատահած չէ . իսկ նոյն տարւոյն մէջ Վաղղիացիք Սեծին Լաբուէնի հրամանատարութեամբ Լափսատսի վրայ ըրած արշաւանաց միջոյր այս կղզ- զոյս ալ տիրեցին . սակայն 1800 տա- րւոյն սեպտեմբերի 5^ն Լնգղիացիք զրաւեցին զայն անդարձ կերպով , և 1814^ն Քարիզու դաշնադրութեամբ բոլորովին Լնգղիացւոց ձեռքը մնաց : Սալդա կղզին քաղաքական և զինուո- թական վարիչներու ձեռքով կը կառա-

վարուի, և Մալգացիք իրենց հին ատենէն ունեցած գրեթէ ամէն տեսակ ազատութիւնները ու առանձնաշնորհութիւնները ամենայն վրէժխնդրութեամբ պահած են, որոնցմէ մէկն ալ այս է որ իշխանաց ընտրութիւնը քաղաքացւոց ձեռքն է: Այս կղզիս ինչ գղիացւոց ձեռքը անցնելէն վերջը անաստիճանի ամրացաւ որ աշխարհիս ամուր բերդերէն մէկը կրնայ սեպուիլ:

Անտառ:

Ինչտառ կ'ըսուի երկրի մը այն մասը որ բուսական ծառերով ու թուփերով ծածկուած է: Ինչտառներէն խիստ շատը բնական են, և ի բնէ ալ այնպիսի ծառերով կը ձևանան որ յատուկ են իւրաքանչիւր տեղոյ և կլիմայի, որոնց մէջ ինքնին բնութեան ձեռքովը կը սնանին ու կ'աճին և խել մը տեսակ բազմաթիւ կենդանեաց բնակարան են. այս զօրաւոր և ազդու միջոցով կը պահուի բնութեան այն զարմանալի հաւասարակշռութիւնը, որով նիւթոց տարերքը իրենց չափովը կը բաշխուին գործարանաւոր մարմնոց մէջ. մէկ խօսքով անտառներու ձեռքով շատ մը անբեղմնաւոր երկիրներ արգասաւոր եղած են և միանգամայն զուարճութիւն են տեսողաց: Բայց ախոս որ մարդիկ անտառներուն յարգը միշտ չեն ճանցած, մանաւանդ հիները, որով անհամար անտառներ կամ կացինի տակ ինկած են կամ կրակով փաշցած, և հիմա հազիւ թէ հետքերնին կը նշմարուի մնացած քանի մը ծառերով, որոնցմով միայն այն պատմական աւանդութիւնները կրնան հաստատուիլ, որոնք կը վերկայեն թէ նոյն տեղերը ատենօք ամենամեծ անտառներ կան եղեր. բայց այնչափ ստուարացած կը գտնանք հիմա այն անտառները որով մեծ վէճի նիւթ մը եղած են թէ ինչուան ուր արդեօք կը տարածուին եղեր ասոնցմէ շատին սահմանները. ինչպէս օրինակի

համար, ոչ որ գիտէ այսօրուան օրս թէ ինչուան ուր կը ձգուէր արդեօք հռովմայեցւոց ատենի համբաւաւոր Լըկինեան անտառին սահմանը: Իսկ աս վերջի ատեններս քանի որ բնագիտութեան զարգացմամբ մարդիկ նաեւ քաղաքական տնտեսութեան մէջն ալ առաջ գացին, տէրութեանց առջի հոգերէն ու մտածութիւններէն մէկն ալ անտառներէն առաջ եկած օգտին վրայ պարապիլն եղաւ. և իրօք ճանչնալով անոնց օգուտը, բոլոր ջանքերնին թափեցին որպէս զի կամ անձնասիրութեամբ, կամ տգիտութեամբ և կամ կրօնական նախանձայուղութեամբ ատենօք եղած վնասին տեղը լեցնեն: () օրինակի համար գիտենք ի պատմութեանց թէ Լեզտերը մեծ յարգութիւն ունէին անտառաց վրայ և իրենց պաշտամանը առարկաներէն մէկն էր, և մասնաւորապէս քանի մը տեսակ ծառերու վրայ խորին մեծարանք մը ունէին. աս սնոտի պաշտաման մասամբ ունեցած օգուտները ճանչնալով քուրմերը կը ջանային վառ պահել աս սնոտի պաշտաման եռանդը: Բայց երբոր քրիստոնէութիւնը սկսաւ մտնալ մէջերնին՝ քրիստոնէութիւնը տարածողներուն գլխաւորներէն ոմանք աստուածային նախանձութեամբ մը ընդդէմ զինեցան իրենց նախահարցը այս սնոտի պաշտամանց, և ուղեցին այս անտառներուն մեծ մասը ջնջել առանց մտածելու թէ ուրիշ կողմանէ ըստ ինքեան ինչ վնասներ կրնար ունենալ անտառները ջնջելը, չէ թէ միայն իրենց այլ նաեւ իրենց սերնդոցը, որով մոխիր դարձուցին ան բարձրաբերձ կաղնիներու անտառները որոնց հնութիւնը երկրիս մակերեւութին հնութեանը կը հաւասարէր:

Բայց քանի որ հետզհետէ մարդկանց շատնալովը՝ առջի կոտորածէն մնացած անտառները մարդկանց կարօտութիւնը բոլորովին չէին կրնար լեցնել, արհեստական նոր նոր անտառներ ալ տնկուեցան, օտար տեղերէ մասնաւոր բոյսեր բերելով որպէս զի աւելի դիւրաւ աճին. և ահա աս կերպով ան-